

АГРЕСИВНО ПОВЕДЕНИЕ И ПРОЯВИ НА НАСИЛИЕ В УЧИЛИЩЕ

Николай Чирпанлиев*

Целта на проведеното изследване е да разкрие формите и проявите на насилие в училище. Изследвани са над 1000 ученици в горен училищен курс и се анализират причините и източниците на агресивно поведение. Установява се влиянието на семейната и училищната среда върху агресивното поведение. Извеждат се общите тенденции и насоки за предотвратяване на насилието в училище.

Теоретични подходи към изследване на агресията и насилието

Проявите на насилие в училище са един от проблемите, чието разрешаване привлича вниманието на редица заинтересовани страни — родители, учители, обществото като цяло, както и предизвиква изследователите и практически ориентирани психолози, социолози и педагози да търсят нови подходи, с които да разкрият предпоставките, причините и последствията от агресивното поведение. Смяната на социалната система и последвалата аномия в обществото доведоха до рязко повишаване на случаите на насилие в страната. Този проблем дълго време беше тенденциозно премълчаван, но последните години на демократизация на институциите и на естествен стремеж към прозрачност го експонираха в публичното пространство. Агресивността в значителна степен се „отприщва“ в условията на преход и социална промяна (Зографова 1994, 2001), които водят до непрекъснати изменения в ценностно-нормативната система, налагат нови изисквания над личността и създа-

* Д-р Николай Чирпанлиев — държавен инспектор по психологическото осигуряване в Министерството на отбраната.

Адрес за контакти: nchirpanliev@abv.bg

ват предпоставки за по-висока конкурентност, конфликтност и враждебност. Независимо от положителните тенденции на откритост и обективност в обществото, все още има необходимост от задълбочени анализи както на различните форми на насилие, така и на причините, които ги пораждат.

Сред традиционните въпроси са какво представлява всъщност насилието и в каква степен обществото може да предотвратява и да отстранява причините и източниците на насилие? Динамиката на промените в модерната информационна епоха все по-натрапчиво поставя тези въпроси на дневен ред, като това от своя страна изисква от социалните науки да отговорят адекватно с нови обяснителни модели и да разработят цялостни подходи за предотвратяване на насилието и намаляване на отрицателните му последствия за личността и обществото. Проблемите за насилието предизвикват голям брой други разнородни въпроси и водят до противоречиви мнения и теоретични гледни точки. Сред тях най-често поставяните са: Дали в определени политически отношения насилието е нормално средство? Каква е логиката на възникването му и какви са неговите форми? Дали то се явява там, където няма предвидени институционални решения на противоречиви ситуации? Плод на характера на обучението и възпитанието ли е то или се детерминира от някакъв естествен или вроден природен инстинкт? Патологична, натрупана по принудителен начин форма на човешкото поведение ли е или формално осъзната и доброволна реакция, за която човек може и трябва да носи пълна отговорност? Дали в ситуация на аномия, в каквато изпадна нашето общество след 1989 г., формите на насилието и лицата на конфликта стават по-многобройни или по-многообразни и това води до усвояване и пренасяне на агресивни модели на поведение сред младите хора? Как се интерпретират тези агресивни модели от участниците в социалното взаимодействие и от различните институции?

Агресията и насилието са свързани помежду си понятия, които в една или друга степен се припокриват. Затрудненията възникват още при първоначалните теории за агресията, тъй като се използват широк кръг от взаимозаменяеми понятия — агресия, агресивност, враждебност, насилие (Зографова 2001:29), които вземат превес в едни или други подходи. Агресията в общество, което е в състояние на аномия, е форма на изражение на насилието. Между тях съществува тъждественост, доколкото агресията може да бъде физическо насилие, затова е нужно да се потърсят онези хипотетични източници на насилие, които се крият в агресията. Ако съпоставим двете понятия, ще констатираме значителни взаимовръзки. Всъщност по-широкообхватно понятие ли е насилието? Как е по-правилно да се твърди — агресията провокира насилие или насилието е следствие на агресивно поведение? Агресията е израз на насилие, а насилието е източник на агресия. Докато при насилието са възможни някои по-скрити, по-неуловими форми на проявление, то агресията не би могла да се отъждест-